

Türkiye'nin İran Politikası 2011

Kemal İnat

[Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özet

Türkiye-İran ilişkilerinde son yıllarda kurulan sıkı işbirliğinin 2011 yılında yaşanan bazı gelişmeler dolayısıyla sorunlarla karşılaştığı görülmüştür. NATO Füze Savunma Sistemi çerçevesinde Türkiye'ye yerleştirilen erken uyarı amaçlı radar sistemleri Tahran tarafından giderek artan bir şekilde eleştirilmiştir. İran'da yaşanan iç siyasi kavgaların da etkisiyle zaman zaman kontrolsüz ve tehditkâr açıklamalara dönüşen bu eleştiriler iki ülke arasında gergin bir atmosfer oluşmasına yol açmıştır. Arap Devrimleri çerçevesinde Suriye'de yaşanan olaylar konusunda da Ankara ile Tahran'ın farklı tutumlar takınmaları bu gerginliği artıran bir başka unsur olmuştur. Ancak iki ülke 2011 yılında bu gerginliği sınırlı bir düzeyde tutmayı başarmış ve ekonomik alanda işbirliğini artırmaya devam ederek aralarındaki ticaret hacmini 16 milyar dolara çıkarmıştır. Türkiye ayrıca, İran nükleer sorunu konusunda da Batılı ülkelerin sert pozisyonundan uzak durarak sorunun diyalog yoluyla çözümü konusundaki politikasını 2011 yılında da sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Füze Kalkanı ■ Füze Savunma Sistemi ■ Arap Devrimleri ■ Kürecik Radar Üssü ■ PKK/PJAK ■ Ekonomik İşbirliği

Turkey's Iran Policy 2011

Abstract

The strong relations between Iran and Turkey established in recent years confronted with some problems at beginning of 2011. Tehran has strongly criticized early-warning radar system that was decided to be stationed in Turkey as part of NATO's missile defense system. These criticisms against Ankara from different Iranian officials were in the form that two countries did not witnessed as such before. This was mostly because of the internal power struggles among various social and political actors involved in Iranian politics. Another crucial factor that deteriorated the relations between two countries was the diverging policies of Ankara and Tehran toward the Syrian crisis. The two countries however, restrained themselves from accelerating the hostility against each other and continued cooperation in the economic terms. By the end of 2011 the trading volume of two countries reached to 16 billion US dollars. In addition to this, unlike tough stance of Western countries, Turkey sustained its position toward Iran's nuclear policies, demanding more dialogue and negotiation between parties.

Keywords: Missile Shield ■ Missile Defence System ■ Arab Revolutions ■ Kürecik Radar Base ■ PKK/PJAK ■ Economic Cooperation

Giriş

2011 yılının Türkiye-İran ilişkileri açısından, Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun" anlayışına dayalı politikasını uygulamaya başlamasından itibaren geçen en sorunlu yıl olduğu tespitiyle bu yazıya başlamak yanlış olmayacaktır. Ankara'nın, başta komşuları olmak üzere, bütün ülkelerle ilişkilerinde çatışma ve güç politikası yerine, işbirliğini öne çıkaran bir yaklaşım içerisinde olmasının doğru olduğu ve bu yaklaşımın Türkiye'nin de bir parçasını oluşturduğu Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar bölgelerini Avrupa Birliği benzeri bir "barış havzası"na dönüştürmek için tek gerçekçi model olduğu düşünülürse, yukarıdaki tespit ile başlamak sıkıntılı bir duruma işaret etmektedir. Çünkü Avrupa Birliği'nin oluşturduğu barış ve hukuk alanının devamı için Almanya ve Fransa'nın işbirliğinin devamı ne kadar önemliyse, Ortadoğu sorunlarının çözümü ve bu bölgede benzeri bir barış alanının oluşturulması için de Türkiye ile İran'ın işbirliği o kadar önemlidir. Ankara'nın ve Tahran'ın da sürekli olarak, bölge sorunlarının bölgesel aktörlerin inisiyatifiyle çözülmesinin daha doğru olacağını, bölge dışı aktörlerin müdahalelerinin daha olumsuz sonuçlara yol açacağını vurguladıklarını hatırlarsak, iki önemli bölgesel aktör olarak Türkiye ve İran'ın işbirliği içerisinde olmasının ne kadar gerekli olduğu daha iyi anlaşılır.

İki ülkenin, bu işbirliğini sağlamak için 2002'den beri sarf ettikleri çaba ve her türlü eleştiriye karşı koyarak atmış oldukları adımlara rağmen, 2011 yılında birden rüzgârın tersine esmeye başlaması ve bazı medya organlarında -fazlasıyla abartılı ve çoğu zaman kasıtlı da olsa- iki ülke arasında çatışma ve savaş ihtimalinden bahsedilmesine varan haberlerin yayınlanması, Ortadoğu'da kalıcı işbirliğine dayalı bir politika izlemenin ne kadar zor olduğunu bir kez daha göstermiştir. Daha 2010 yılında İran ile geliştirdiği işbirliği

nedeniyle içeride ve dışarıda “eksen kayması” suçlamalarına maruz kalan Türkiye yönetimi, 2011 yılında, en azından kamuoyunun önemli bir kesiminin gözünde, İran ile çatışma riskiyle karşı karşıya olan bir aktöre dönüşmüştü. Hükümetin izlemiş olduğu işbirliğini önceleyen dış politika çizgisinde bir değişiklik olmadığı düşünülürse, gerçekte böyle bir çatışma riski olmamasına rağmen, bu yönde bir algının oluşmasını, sadece iki ülke arasında çatışmacı bir ilişkiyi arzu eden bazı kesimlerin medyayı da kullanarak bu yönde bir algı inşa etmeye çalışmalarının bir ürünü olarak görmek yanlış olur. Bu durumda, böyle bir algının oluşmasının nedenlerini ortaya koymak bu yazının ilk görevi olacaktır. Bu bağlamda dört önemli nedenden bahsedilebilir:

Birincisi, gerek siyasetçi gerekse bürokrat olarak iki ülkenin yönetim kadrolarında bulunan bazı aktörlerin zaman zaman yapmış oldukları açıklamaların bu algıyı beslediğini ifade etmek gerekir. Bu türden açıklamalar, Türkiye ile İran arasındaki diplomatik ilişkilerin yürütülmesinden asıl sorumlu olan yetkililerin bütün çabalarına rağmen iki ülke arasında zaman zaman sorunlu bir atmosferin oluşmasına yol açmıştır. İki ülke ilişkilerinin yürütülmesinden asıl sorumlu olan Başbakan, Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanları özellikle çıkar çatışmalarının olduğu durumlarda gerginliğe yol açmayacak bir dil kullanma konusunda hassas davransalar da, genellikle diplomatik dili kullanma inceliğine ve sorumluluğuna sahip olmayan alan dışı bazı yetkililerin diplomatik üsluptan uzak ve sorumsuzca açıklamaları iki ülke arasında oluşan gerginliğin temel sebeplerinden birini oluşturmuştur. İran Dini Lideri Ali Hamaney’in askeri danışmanı Tümgeneral Yahya Rahim Safevi’nin Ekim 2011’de “Amerika’nın hedefleri doğrultusunda hareket etmekle” suçladığı “Türk devlet adamlarının İran ve Suriye’ye yönelik tavırlarını yanlış” bulan açıklaması, İran Meclisi Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu üyesi Muhammed Kevseri’nin yine Eylül ayında Türkiye’nin NATO Füze Savunma Sistemi çerçevesinde topraklarına erken uyarı sistemleri yerleştirmesine yönelik kararını “İsrail’i korumayı amaçlayan bir girişim” olarak nitelendiren ve “Türkiye’nin hassas dış politika konularındaki çifte standardının net bir örneği” şeklinde itham eden açıklaması,¹ yine aynı komisyonun başkanvekili Hüseyin İbrahimi’nin Aralık ayında İran’ı hedef alacak bir saldırı durumunda Malatya’nın Kürecik ilçesine konuşlandırılacak olan erken uyarı radar sistemine “saldırmanın İran’ın en doğal hakkı olduğuna” dair açıklamaları, ondan yaklaşık bir ay önce İran Devrim Muhafızları Hava-Uzay Kuvvetleri Komutanı Tuğgeneral Emir Ali Hacızade’nin benzer yöndeki açıklamaları buna örnek olarak gösterilebilir. İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salih’in Meclis Dış Politika Komisyonu Başkanvekili İbrahimi’nin yukarıda değinilen tehditkâr açıklamaları sonrasındaki şu sözleri iki taraftan da gelen fevri çıkışların olumsuz etkisine işaret etmektedir: “Türkiye ve İran basınında maalesef bazıları Batılı yorumcuların görüşlerini aktarıyor. Bazıları da uluslararası konularda gerekli bilgilere sahip olmadan kendi sorumlulukları dışında görüş beyan ediyor. Bilinçsizce görüş beyan etmeler biraz yanlış anlamalara

sebepliyor. Bu, iki ülkede de var. İran'da son dönemde bazıları sorumluluk alanları dışında ve bilmeyerek Türkiye ile ilgili görüş beyan ettiler. Biz, bu görüşlerin tamamını reddediyoruz.”²

İkincisi, İran'da giderek şiddetlenen iç siyasi mücadelenin farklı güç aktörlerini ortaya çıkarması ve bu aktörlerin sık sık dış politikayı ve bu çerçevede Türkiye ile ilişkileri içindeki üstünlük mücadelesinde bir araç olarak kullanmaları da Türkiye-İran ilişkilerinde yaşanan sorunların önemli bir kaynağı olarak görülebilir. Gerek uluslararası politikadaki İran'a özgü sorunlarda (nükleer sorun gibi), gerekse bölgesel sorunlarda (Lübnan, Suriye ve Irak gibi) Tahran'da yaşanan güç mücadelesinin farklı aktörlerinin her birinden farklı seslerin yükselmesi Ankara için İran'ı zor bir muhatap haline getirmektedir. 1990'lı yılların özellikle ikinci yarısında Türkiye'nin de İran için aynı nedenlerden dolayı zor bir aktör olduğu ve devletin dış politikada söz sahibi olması gereken yetkililerinin arkalarına devletin bütün kurumlarını alarak tek sesle konuşamamalarının muhataplarla ilişki kurmayı zorlaştırdığı ve ciddi sorunlara yol açtığı hatırlanırsa 2011 yılında Türkiye-İran arasında yaşanan sorunların nedeni daha iyi anlaşılacaktır. 1990'larda iç politik kavgalardan dolayı dış politikada tek sesle konuşamayan Türkiye İran için zor bir muhatap iken, 2011'den itibaren aynı sorunu yaşayan İran Türkiye için zor bir muhatap haline gelmiştir.

Üçüncüsü, Türkiye ile İran arasında 2011 öncesinde söz konusu olan olumlu atmosferin devam etmesine engel olan ve ilişkilerde gerginliğe neden olan bir başka faktör ise Arap Baharı ya da Devrimleri olarak adlandırılan olaylar çerçevesinde bazı Arap ülkelerinde yaşanan gelişmelere iki ülkenin farklı yaklaşımları olmuştur. Bu bağlamda özellikle Suriye konusunda iki ülkenin politikalarının ciddi bir şekilde karşı karşıya geldiği ve Bahreyn ile Yemen'de yaşanan devrim girişimlerinde ise, en azından politika olarak farklılaştığı söylenebilir. Tahran yönetimi stratejik gerekçelerle ve insan haklarını görmezden gelerek, Suriye'de diktatör Beşar Esad yönetimine açık bir şekilde destek verip, stratejik ve insan hakları gerekçeleriyle Bahreyn ve Yemen'de ABD ile yakın ilişkilere sahip olan el-Halife ve Ali Abdullah Salih yönetimine karşı mücadele eden muhalefete destek verirken, Türkiye insan hakları gerekçesiyle Suriye'deki Esad yönetimine karşı mücadele eden muhaliflere verdiği desteği stratejik gerekçelerle Bahreyn'deki muhaliflerden esirgemektedir. Suriye'deki muhaliflere destek veren Türkiye, buradaki özgürlük mücadelesinin başarıya ulaşma şansı olduğunu düşündüğü için bu desteği verirken, Bahreyn'deki özgürlük mücadelesinin başarı şansının çok zayıf olduğunu düşündüğü için, burada Suriye'deki muhaliflere verdiği ölçüde bir destek veren tavırdan kaçınmakta, sadece halkın özgürlük ve demokrasi taleplerine saygı gösterilmesi gerektiği yönünde açıklamalarla ve daha fazla kanın akmasını önlemeye dönük arabuluculuk girişimleriyle yetinmektedir. ABD ile Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin Bahreyn'le ilgili çıkarları ve bu ülkelerin bu çerçevede İran'la yaşadıkları çıkar çatışması ve güç müca-

delesi bağlamında düşünüldüğünde, Türkiye'nin Bahreyn'deki halk hareketlerine ilişkin olarak, Suriye'dekine benzer şekilde muhaliflere destek vermesi kendisini açık bir şekilde ABD, Suudi Arabistan ve Körfezdeki diğer Arap ülkelerinin karşısında ve İran'ın yanında konuşlandırılması anlamına geleceği için, Türkiye Suriye kadar kendisine etkide bulunmayan ve komşusu olmayan Bahreyn konusunda risk almak istememiş ve bu güç mücadelesinin bir parçası olarak görünmesine yol açacak adımlardan uzak durmayı tercih etmiştir. Ancak bu durum Ankara'yı, Suriye konusunda insan hakları ve halkın demokrasi arayışına destek iddiasıyla muhaliflere destek verirken, Bahreyn'de stratejik birtakım hesaplarla bu değerlere sırtını döndüğü yönündeki eleştirilere muhatap kılmıştır. Bahreyn konusunda bu tutumu, Arap Baharı konusundaki genel söylemi dikkate alındığında, Ankara'yı Tahran'dan gelen eleştirilere de maruz bırakmış, İran'ın özellikle Suriye konusunda takınmış olduğu tavrı benzer gerekçelerle haklı görmesi ve göstermesi sonucunu doğurmuştur.

Dördüncüsü, Türkiye'nin 2010 yılı Aralık ayında önemli tartışmalar sonrasında bir takım şartlarla da olsa kabul etmek zorunda kaldığı NATO Füze Savunma Sistemi çerçevesinde 2011 sonuna doğru ülkesine radar sistemleri kurmasının gündeme gelmesi ve Malatya'nın Kürecik ilçesine bu tesislerin kurulması İran'la ilişkilerin gerginleşmesinde çok önemli rol oynamıştır. NATO'nun bu projesini kendi güvenliği açısından bir tehdit olarak algılayan İran'dan Türkiye'yi rahatsız edecek açıklamalar gelmiştir. Bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerde son dönemde inşa edilen güvenin zedelenmesine yol açmıştır.

Türkiye ile İran arasında oluşan gergin atmosferin nedenlerini açıklamaya çalışsan bu tezlerin yanında, bu gerginliğin bir çatışmaya dönüşmesini arzu eden bazı kesimlerin özellikle medyayı kullanmak suretiyle harcamış oldukları yoğun çabalarla bu gerginliği beslediğini de yeniden ifade etmek gerekir.

Ancak bütün bu, kendiliğinden oluşan ve bazı kesimlerce tırmandırılmaya çalışılan gerginliğe rağmen Ankara ve Tahran'daki karar alma sorumluluğuna sahip olan asıl yetkililer iki ülke arasındaki anlaşmazlık konularının büyütülmesinin her iki tarafa da zarar vereceğinin farkında olarak hareket etmişler ve ilişkilerin belirli bir düzeyin altına inmesine müsaade etmemişlerdir. Bunun en açık göstergesi ticaret hacminde yaşanan artış olmuş, Türkiye ile İran arasındaki ticaret 2011 yılında tarihte hiç olmadığı bir seviyeye yükselerek 16 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 2010 yılına göre yaklaşık yüzde 55'lik bir artışı göstermekteydi. Ticari ilişkilerde yaşanan bu canlılığın yanında Türkiye, İran'ın nükleer sorunu konusunda, Batılı ülkelerdeki geniş kesimlerde Ankara'nın Tahran'ı desteklediği şeklinde yorumlanan politikasını devam ettirmiştir. Bu çerçevede sorunun güç kullanılarak değil diplomatik yollarla çözümünü savunmayı sürdürerek İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer teknolojiye sahip olma hakkını vurgulamaktan geri durmamıştır. Yine aynı şekilde İran'ın içişlerine karışılmaması esasına dayalı politikasını da sürdüren

Ankara, Batılı ülkelerin bu ülkede bir rejim değişikliği gerçekleştirilmesine çalışan politikalarından uzak durmuştur.

Füze Kalkanı Sorunu

Türkiye ile İran arasında son dönemde inşa edilmiş olan güven ilişkisini olumsuz etkilemek suretiyle iki ülke arasında gergin bir atmosferin oluşmasına yol açan en önemli konu, 19-20 Kasım 2010 tarihlerinde yapılan NATO Lizbon Zirvesi'nde kararlaştırılmış olan Füze Savunma Sistemi (Missile Defence System) çerçevesinde Türkiye'ye erken uyarı sistemlerinin konuşlandırılması meselesi olmuştur. Söz konusu NATO toplantısında "NATO'nun Avrupa topraklarına yönelik balistik füze saldırılarına karşı bir füze savunma kapasitesi geliştirilmesi" kararlaştırılmış³ ve 2011 yılı Mart ve Haziran aylarında yapılacak olan savunma bakanları zirvelerinde bu füze savunma sistemine ait olacak tesislerin nerelerde kurulacağı, komuta ve kontrol kademelerinin nasıl oluşturulacağı gibi konuların belirlenmesi öngörülmüştü. Bu kararlar doğrultusunda 2011 yılında yapılan toplantılarda, medyada daha çok Füze Kalkanı olarak adlandırılan Füze Savunma Sistemi çerçevesinde Türkiye'nin doğusunda erken uyarı radar sistemleri kurulmasının gündeme gelmesi, başta İran olmak üzere, füze kalkanı projesinin kendi güvenlikleri açısından olumsuz etkileri olacağını düşünen ülkelerin eleştirilerini beraberinde getirmiştir.

Türk yetkililer Füze Kalkanı çerçevesinde Türkiye'ye yerleştirilecek olan radar sistemlerinin NATO güvenlik politikaları kapsamında alınmış bir karar doğrultusunda, sadece savunma amaçlı ve hiçbir ülkeyi hedef almayan bir girişim olacağını ısrarla vurgulayarak, bu konuda yaşanması muhtemel gerginliklerin önüne geçmeye çalışmışlardır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu daha Ekim 2010'da yaptığı bir açıklamada, Türkiye'nin bölgesinde barış ve işbirliğini teşvik eden politikasına vurgu yaptıktan sonra, Türkiye'nin NATO üyesi olarak sorumluluklarının altını çizmişti: "Balistik füze veya nükleer gelişmeler veya terörizm tehdidine karşı alınacak güvenlik tedbirleriyle, savunma sistemleriyle bizim bu dış politika vizyonumuz arasında bir çelişki olmasını istemeyiz. Biz çevremizdeki hiçbir komşumuzdan bir tehdit algılaması içinde değiliz, NATO'ya dönük de bir tehdit algılaması veya tehdit oluşturduğu kanaati içinde değiliz. Ancak NATO da bütün güvenlik unsurlarını göz önüne alarak geleceğe yönelik planlama yapmakla yükümlüdür. Biz de bu planlamaların içinde oluruz, olmaya devam edeceğiz."⁴

Başbakan Erdoğan da tartışmaların yoğunlaşmaya başladığı Eylül 2011'de yaptığı bir açıklamada, Füze Kalkanı konusunda "rahatsız edici bir dezenformasyonun" varlığından şikâyet edip, Türkiye'de kurulacak olan tesisin "füze kalkanı değil, sadece bir radar üssü olduğunu ifade etmiş" ve bu tesisin İsrail'i korumaya yönelik olduğu yönündeki iddiaları, NATO üyesi olmayan İsrail'in bundan faydalanamayacağını söyleyerek reddetmiştir.⁵ Türk tarafından gelen bu açıklamalara rağmen, 2011 yılında Füze Kalkanı çerçevesin-

de Türkiye'ye erken uyarı sistemleri kurulmasına yönelik somut adımların atılmasıyla, özellikle İran'la ilişkilerde sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda yaşanan problemlerin nedenleri olarak aşağıdaki faktörlerden bahsedilebilir:

İlk olarak, Füze Savunma Sistemi konusunda NATO çerçevesinde karar alınacağı tarihlerde ABD ve diğer bazı Batılı ülkeler tarafından, bu sistemin İran ve Suriye gibi ülkelerden gelecek muhtemel saldırılara karşı kurulacağını açıklamaları başta İran olmak üzere hedef olarak gösterilen ülkelerin tepkisini çekmiştir. Amerikan yönetiminin İran'ın ismini zikretmesinin nedeni, kısmen bu ülkeyi bu savunma sisteminin hedefleri arasında görmesi iken, kısmen de Rusya gibi ülkeleri yatıştırma arzusuydur. Böylece Rusya'nın Füze Kalkanı'nın hedefleri arasında yer almadığını göstermeye çalışarak, Moskova'dan gelen tepkileri azaltmaya çalışıyordu. Türkiye'nin çabaları sonucu İran gibi ülkelerin isminin NATO belgesinde Füze Savunma Sistemi'nin hedefi olarak belirtilmemesine rağmen Tahran yönetimi, bu sistemi ABD ve diğer Batılı ülkelerin gerçek niyetinin İran'a karşı saldırgan politikalarının yeni ve önemli bir adımı olarak görüyor ve Türkiye'nin bu politikalara destek vermemesini istiyordu.

İkinci olarak, ülkelerin sadece saldırı kapasitelerini değil, savunma sistemlerini geliştirme konusunda atacakları her yeni adımın, bölgesel silahlanma yarışında kendilerini tehdit altında hisseden diğer aktörleri kendi saldırı ve savunma kapasitelerini artırma konusunda yeni girişimlerde bulunmaya zorlayacağı bilinen bir gerçektir. Soğuk Savaş dönemindeki silahlanma yarışının da belirgin karakteri olan bu olguya göre, A ülkesinin savunma sistemlerini geliştirme konusunda yeni bir hamlesi, ondan gelebilecek muhtemel bir saldırıya maruz kalması durumunda B ülkesinin, A ülkesine zarar verebilme imkânını azaltacağı için, B ülkesinin caydırıcı gücünde bir zaaf oluşmasına ve dolayısıyla A ülkesi karşısında kendisini savunmasız hissetmesine yol açacaktır. Bu durumda B ülkesi de, bir yandan A ülkesine karşı savunma kapasitesini artırma yoluna giderken, diğer yandan da, A ülkesinin söz konusu savunma adımlarını da etkisiz bırakacak yeni saldırı silahları geliştirmeye çalışacaktır. Bu çerçevede bakıldığında, İran ve Rusya gibi ülkeler, savunmaya yönelik de olsa, NATO'nun Füze Savunma Sistemi projesi kapsamındaki girişimlerini ve bu kapsamda Türkiye'de kurulacak erken uyarı tesislerini kendileri açısından yeni bir tehdit olarak görmüşlerdir. Bu noktada, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun, NATO'nun bu yeni girişiminin, füze teknolojileri konusunda bölgede kontrolsüz bir şekilde artan tehditlere karşı zorunlu bir savunma girişimi olduğunu açıklaması, silahlanma yarışında gerek savunma gerekse saldırı kapasitesinin artırılmasına yönelik her türlü girişimin karşı tarafın yeni bir hamlesine yol açmak suretiyle nasıl bir kısır döngü oluşturduğuna iyi bir örnektir.

Üçüncü olarak ise, Füze Kalkanı konusunda İran yönetimini en çok rahatsız eden husus ise İsrail'in de bu füze savunma sisteminden yararlandırılacağı yönündeki kanaatleri olmuştur. İsrail yönetiminin bütün yetkili ağızlarıyla İran'a yönelik bir saldırı planladıklarını ifade ettikleri bir dönemde, İran'ın böyle bir saldırıya cevap vermesini önlemeye yönelik girişimlerin bir parçası olarak değerlendirdikleri radar sistemlerinin Türkiye'ye yerleştirilmesine tepki gösteren İranlı politikacılar, Türkiye'yi "İsrail'i korumaya yönelik bu girişim"den uzak durmaya çağırılmışlardır.⁶

Eylül ayında Washington Yönetimi ile Ankara arasında, Türkiye'ye yerleştirilecek olan erken uyarı sistemlerinin kapsamı ve komutası konusunda yürütülen uzun müzakerelerin anlaşmayla sonuçlandığı haberlerinin gelmesinin ardından,⁷ İran'ın bu çerçevede Türkiye'ye yönelik suçlayıcı ifadeleri medyada yer bulmaya başlamıştır. İran Meclisi Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerci, Müslüman ülkelerin NATO'nun çıkarlarına hizmet etmemesi gerektiğini ifade ederek Türkiye'nin ABD ile anlaşmasını eleştirmiştir: "Müslüman ülkeler, işbirliği ve olanaklarını birleştirme yoluyla birbirlerine olan güveni artırarak güvenliklerini sağlamalı ve bölgede güvenliği azaltacak bir duruma izin vermemeli. Bölgede NATO'nun çıkarlarına hizmet etmemeli."⁸ Burucerci'nin açıklamalarından iki gün sonra İran Savunma Bakanı Ahmed Vahidi de Fars Haber Ajansı'na yaptığı açıklamada, NATO'nun Füze Kalkanı projesi çerçevesinde Türkiye'de konuşlandırılacak radar sistemleri konusunda gelen sorular üzerine, "ABD ve Batılı ülkelerin İslam ülkelerinde bulunmasını İslam ülkelerinin zararına ve güvenliğine aykırı olarak gördüklerini" ifade ettikten sonra rahatsızlığını şu sözlerle dile getirmiştir: "Ülke menfaatlerimizin aleyhine dünyanın herhangi bir noktasından yapılacak herhangi bir tecavüzü tahammül ve kabul etmeyiz. Batıların, başta Müslüman ülkeler olmak üzere, herhangi bir ülkede bulunması o ülkenin çıkarına değil. Bugün Irak, Afganistan ve hatta Libya halkının kanları Batıların parmaklarından damlamaktadır."⁹

Aynı günlerde İran tarafından eleştirel açıklamalar gelmeye devam etmiştir. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Ramin Mihmanperest 8 Eylül'de devlet televizyonuna yaptığı açıklamada, İran'ın "dünyada ve bölgede silahlanma yarışı yaratacak her türlü eylemi kınadığını" ve "NATO'nun füze savunma kalkanı unsurlarının Türkiye'ye yerleştirilmesinin bölgenin güvenlik ve istikrarını iyileştirmeyeceğini" ifade ettikten sonra Ankara'yı kararlarında dikkatli olmaya çağırmıştır: "Dost ve komşu ülkelerin gerilime yol açan ve bölgede durumu zorlaştıran politikalar izlememelerini bekleriz."¹⁰ İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın bundan bir gün sonra yaptığı açıklamalarla Füze Kalkanı konusunda İran'dan Türkiye'ye yönelik eleştiriler en üst düzeye taşınmış oldu: "Türkiye'yi kardeş ülke ve yakın dost olarak biliriz. Ancak düşman ülkeler oraya füze kalkanı yerleştirdiğinde ve bu önlemin İran'a karşı alındığı açıklandığında birilerinin tetikte olması gerekiyor." Ahmedinejad'ın, "İran'ın bölge ülkelerinin hepsiyle dostça ilişkiler kurma arayışında olmasına

rağmen, kimi ülkelerin dış etkilerle, düşmanların sözcüsü gibi davranabildiği” yönündeki suçlaması ise Türkiye ile İran arasındaki ilişkileri zor zamanların beklediğinin göstergesiydi.¹¹

Füze Kalkanı çerçevesinde Türkiye’nin üstlendiği rol nedeniyle İran’la ilişkilerin bozulmasını istemeyen Ankara yönetimi ise Tahran’ı yatıştırma yönelik açıklamalar yapmış, söz konusu girişimin bir savunma projesi olduğunu ve İran’ı hedef almadığını anlatmaya çalışmıştır. Başbakan Erdoğan BM Genel Kurul toplantılarına katılmak üzere New York’a giderken yaptığı açıklamalarda bu konuyla ilgili sorular üzerine, Füze Kalkanı ile ilgili konuda bölge halkını ve Türkiye’yi rahatsız etmeyi amaçlayan “çok ciddi bir dezenformasyon”un varlığına işaret edip, bu girişimin İsrail’i korumayı yönelik ve İran’a karşı bir adım olduğuna dair iddiaları yalanlamıştır.¹²

Dışişleri Bakanı Davutoğlu da TBMM Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada Füze Kalkanı çerçevesinde Türkiye’ye kurulacak tesislerle ilgili geniş bilgiler vermiş ve bu tesislerin İsrail’i korumayı amaçladığına yönelik eleştirileri şiddetle reddetmiştir. Balistik füze teknolojisinin önemli bir risk oluşturduğunu ve bu teknolojiye sahip olabilecek ülke sayısının önümüzdeki dönemde 30’u bulabileceğine ilişkin bilimsel analizler olduğunu söyleyen Davutoğlu, bu tehdide karşı Türkiye’nin korunmasının, bir yandan kendi ulusal savunma sistemini geliştirmek, diğer yandan da NATO’nun 2011 yılında kararlaştırdığı Füze Savunma Sistemi konsepti içerisinde yer almakla mümkün olacağını ifade etmiştir. Türkiye’nin, NATO’nun bu konseptinin geliştirilmesi sırasında herhangi bir komşu ülkenin hedef alınmaması konusunda gerekli hassasiyeti gösterdiğini ve NATO belgelerinde Türkiye’nin komşusu ülkelerin isminin geçmesini engellediğinin altını çizen Davutoğlu, muhalefet milletvekillerinden gelen “İsrail kalkanı” tanımlamasının bir “saptırma” ve “ulusal güvenlik meselelerinin küçük, dar siyasi çıkarlara alet edilmesi”nin bir göstergesi olduğunu söylemiştir. Türkiye’nin İsrail’e karşı politikasının herkes tarafından bilindiğini vurgulayan Davutoğlu, “sistemin kurulması konusunda tespit edilen prensiplerin çiğnenmesi durumunda, Türkiye’nin anlaşmayı tek taraflı iptal etme yetkisi bulunduğunu” ifade ederek, Türkiye’deki tesislerin İsrail’in çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanılarak İran gibi komşu ülkeleri rahatsız etmesine müsaade etmeyeceklerini göstermiştir. Bu çerçevede Malatya’da kurulacak olan radar üssünün Türk subaylar tarafından denetlenebileceğini ve bu konuda gerekli teminatların alındığını belirten Davutoğlu, Türkiye’den habersiz bir sürecin devreye girmesinin ve herhangi bir başka ülkeye bilgi aktarılmasının söz konusu olmayacağını vurgulamıştır.¹³

Türkiye’den yapılan bu açıklamalara rağmen değişik İranlı yetkililerden gelen eleştirilerin dozu giderek artmıştır. Devrim Muhafızları Komutanı General Mesud Cezayiri, “ABD, işgalci Siyonist varlığı korumak konusunda oldukça endişeli ve bu konuda tüm fırsatları ve sahip olduğu potansiyeli korumaya çalışıyor. Ve füze kalkan sisteminin Türkiye’ye konuşlandırılması ABD’nin

amaçlarından biri olarak kabul edilebilir” ifadeleriyle bu girişimin İsrail’in çıkarlarına yönelik bir adım olduğu iddiasında bulunduktan sonra Ankara’yı dikkatli olmaya çağırmıştır: “Türkiye stratejik ve uzun dönemli çıkarlarını değerlendirmeli ve tarihin acı deneyimlerinden ders çıkarmalı. Bölgede güvenlik sağlayıcı rolüne devam etmeli ve bunu yaparken gücünü sallantıdaki duvarlardan değil, dünyanın dört bir yanındaki Müslümanlardan almalı.”¹⁴ Yukarıda değinildiği gibi, dış politika konusunda konuşma yetkisine sahip olmayan ve diplomatik dili bilmeyen alt düzeydeki yetkililerden de gelse, bu açıklamalar iki ülke arasındaki ilişkilerin NATO Füze Kalkanı çerçevesinde Türkiye’nin oynayacağı rol nedeniyle giderek gerginleştiğini gösteriyordu.

Kasım ayı sonuna doğru İran’dan gelen açıklama ise artık Türkiye’nin tehdit edilmesi boyutuna ulaşmıştı. Devrim Muhafızları Hava-Uzay Kuvvetleri Komutanı Emir Ali Hacızade 26 Kasım’da Besiç Günü etkinlikleri çerçevesinde yaptığı konuşmada, ABD’nin İsrail’i korumak amacıyla Türkiye’de bir füze radar üssü konuşlandırmak istediğini ileri sürdükten sonra, “İran’a karşı bir saldırı olması halinde ilk olarak Türkiye’de kurulacak bu radar üssünü vuracaklarını” ifade etmiştir. Hacızade ayrıca, “bilinçli ve akıllı bir millet olarak nitelendirdiği Türk halkının bu komploları engelleyeceğine inandığını” da söylemiştir.¹⁵ Hacızade’nin bu açıklamalarındaki benzer tehditlerin 11 Aralık’ta temsil gücü daha yüksek ve dış politikadaki sorumluluk düzeyi daha belirgin bir isim tarafından tekrarlanması Türkiye’nin de tepkisine ve İran yönetiminden açıklama istemesine yol açmıştır. İran Meclisi Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanvekili Hüseyin İbrahimi 11 Aralık’ta yaptığı bir açıklamada, füze kalkanının Türkiye’de kurulmasının gündeme geldiğinden itibaren bunun kötü sonuçları hakkında Ankara’ya uyarılarda bulduklarını belirtip, NATO adı altında İsrail için yapıldığını ileri sürdüğü Türkiye’deki tesisleri saldırı durumunda vurabileceklerini ifade etmiştir: “Herhangi bir saldırıda, Türkiye’deki füze kalkanı sisteminin hedef alınması İran’ın doğal hakkıdır ve kesinlikle bunu yapacak. Silahlı Kuvvetlerimizin bu sisteme karşı önceden üzerinde çalışılmış plan ve taktikleri var”¹⁶

Bu tehditlerin ardından 13 Aralık tarihinde İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihî’yi telefonla arayan Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türkiye’yi hedef alan bu açıklamalar konusunda izahat istemiştir. Davutoğlu ile görüşmesinde, bu açıklamaların İran hükümetinin tutumunu yansıtmadığını ifade eden¹⁷ İran Dışişleri Bakanı 14 Aralık tarihinde de Anadolu Ajansı’na verdiği demeçte, “sorumsuzca ve bilinçsizce açıklama yapanlara gereken uyarıda bulduklarını” belirtip İran adına kimlerin konuşma yetkisine sahip olduğunun altını çizmiştir: “İran’ın uluslararası konular ve dış politikadaki resmi tutumu, Rehber (Dini lider Ayetullah Ali Hamaney), Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı tarafından beyan edilir. Bunların dışındaki açıklamalar kişi ya da kişilerin şahsi görüşleri olarak kabul edilir. Bu yüzden bilinçsiz açıklama ve görüşler İran’ın dış politikası açısından geçersizdir.”¹⁸ Salihî ayrıca, hem Türkiye’de hem de İran’da iki ülkenin arasında ihtilaf oluşturmaya çalışan bazı kesimle-

rin bulunduğunu ileri sürerek, iki ülke halklarına bu tür çabaları olan ortak düşmanlara fırsat vermemesi çağrısında bulunmuştur. Batılıların Türkiye ve İran'ı birbirinin rakibi gibi göstermeye çalıştığını vurgulayan Salih, "İran ve Türkiye'nin rakip değil, birbirinin tamamlayıcısı" olduğunu ve aralarındaki ilişkinin kardeşlik ve dostluk esasına dayandığını ifade etmiştir: "Aziz Türk halkı, başta sayın Gül, Erdoğan ve Davutoğlu olmak üzere Türk devlet adamları bilsin ki İran İslam Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye resmi bakışı derin kardeşlik ve dostluk esasına dayalıdır."¹⁹

İran Dışişleri Bakanı bu açıklamasıyla, Türkiye ile yaşanan sorunların büyütülmemesi yönünde çaba sarf etse de, NATO'nun Füze Savunma Sistemi projesi çerçevesinde Türkiye'nin doğusunda Malatya'nın Kürecik ilçesine yerleştirilen radar tesisleri iki ülke arasındaki ilişkileri ciddi şekilde olumsuz etkilemiştir. Ankara ile Tahran arasında, 1990'lı yıllardaki sıcak çatışmanın eşğine varan gerginliklerin ardından 2000'li yıllarda hızla gelişen ilişkilerin temelinde, AKP hükümetlerinin yeni dış politika anlayışı çerçevesinde hassas bir şekilde oluşturduğu "güven" olgusunun yattığı düşünülürse, bu "güven"ün azalmasına yol açan Füze Kalkanı çerçevesinde Türkiye'nin üstlendiği rolün iki ülke ilişkilerine olumsuz etkisi daha iyi anlaşılır. Dışişleri Bakanı Salih'nin yukarıdaki açıklamalarında değindiği, İran dış politikası hakkında açıklama yapmaya yetkili ağızlardan Türkiye'yi çok fazla rahatsız edecek sözler çıkmasa da, daha alt kademelerden gelen tehdide varan açıklamalar iki ülke arasında çok büyük çabalarla inşa edilen güven ilişkisinin hasar gördüğünü gösteriyordu. "İran yönetiminin asıl görüşünü yansıtmıyor" düşüncesiyle bu türden tehditkâr açıklamaların ciddiye alınmaması iki nedenden dolayı yanlış olur. Birinci olarak, bu açıklamaları yapan yetkililerin İran dini liderliğinin ve cumhurbaşkanlığının onayıyla bu türden beyanatlarda bulunma ihtimali yüksektir. Türkiye'nin Füze Kalkanı çerçevesinde üstlendiği rolden rahatsız olan İran üst makamları, Ankara'nın bu politikasını tekrar eski Batı eksenli politikasına dönmesinin işaretleri olarak algılayıp, daha alt düzeydeki görevlilerin sert açıklamaları üzerinden duydukları rahatsızlığı gösteriyor olabilirler. İkinci olarak ise, eğer bu sert açıklamaların sahipleri İran üst yönetimine rağmen bu tavır içerisine giriyorlarsa bu başka bir soruna işaret etmektedir. İran'da son dönemde giderek artma eğilimi gösteren ve ülkenin rasyonel politikalarından uzaklaşmasına yol açan iç istikrarsızlığın bir göstergesi olarak yorumlanabilecek olan bu durum Türkiye'nin önemli komşusuna yönelik politikasını zorlaştırmaktadır.

NATO'nun Füze Savunma Sistemi projesinin genel olarak Türk dış politikası açısından ciddi zorluklar getirdiği ifade edilebilir. Son yıllarda doğudaki komşularıyla ilişkilerini olmasın gereken düzeye getirme yönünde attığı adımlar nedeniyle "eksen kayması" suçlamalarıyla karşılaşan Türkiye'nin, sistematik olarak Batıya sırtını dönmekle suçlandığı bir dönemde bir NATO projesi olarak ve Batı savunması açısından çok önemli bir adım olarak ortaya atılan bu Füze Kalkanı projesine muhalefet etmesi çok zordu. Çünkü

Ankara, yeni dış politikasının temel ilkelerinden biri olan “çok boyutlu dış politika” anlayışı çerçevesinde Batıya sırtını dönen bir çizgi izlemek istemiyor, uzun süre ihmal edilen bölgelerle ilişkileri geliştirirken Batı ile mevcut iyi ilişkilerini de korumak istiyordu.²⁰ Füze Kalkanı projesine karşı çıkması, Türkiye'nin artık kesin olarak Batı güvenlik sisteminden ayrılması olarak yorumlanabileceği için AKP hükümeti, İran gibi ülkelerle ilişkilerinde ciddi sorunlara yol açabileceğini bilmesine rağmen bu proje kapsamında Türkiye'ye radar sistemleri yerleştirilmesini kabul etmiştir. Bunu yaparken de, bu radarın İsrail'in çıkarları doğrultusunda ve İran'ın çıkarlarına zarar verecek şekilde kullanılmasına kesinlikle müsaade etmeyeceği teminatını vermiştir. Ancak bu teminat, Füze Kalkanı'nı kendisine yönelik düşmanca bir girişim olarak gören ve İsrail'in savunmasına katkıda bulunacak bir adım olarak niteleyen İran'ın rahatsızlığını gidermemiştir.

PKK/PJAK Konusunda İlişkiler

Ortadoğu Yılığ'ının önceki sayılarında, PKK/PJAK meselesinin Türkiye ile İran arasında sıkı bir işbirliği alanı olarak görüldüğü, iki ülkenin birbirlerinin güvenliğine karşı büyük tehdit oluşturan bu örgüte karşı uyumlu bir koordinasyon içerisinde mücadele ettikleri ele alınmaktaydı. Hatta PKK/PJAK'a karşı mücadele konusunda yaşanan işbirliğinin iki ülke arasında son yıllarda oluşturulan güven ilişkisine çok büyük katkıda bulunduğu o sayılardaki yazıların sıkça vurguladığı hususlardandı. Ancak 2011 yılının özellikle ikinci yarısında Ankara ile Tahran arasında Füze Kalkanı çerçevesinde yaşanan sorunların bu güven ilişkisini sarsmasının ardından PKK/PJAK konusunda da olumsuz bazı gelişmeler yaşanmıştır. Ağustos ayı ortasında önce TRT'nin sonrasında da Anadolu Ajansı'nın İran Meclisi Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerdî'ye dayandırarak verdikleri bir haberde PKK lideri Murat Karayılan'ın yakalandığını iddia etmelerinin ardından ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Bu haberin gerek Ankara ve gerekse Tahran'daki resmi kaynaklar tarafından teyit edilememesine rağmen, haberin doğruluğuna inanan bazı yorumcular, İran'ın Karayılan'ı yakalamış olmasına rağmen bazı çıkar hesapları nedeniyle Türkiye'ye teslim etmek istemediğini ve sonrasında da serbest bıraktığını ileri sürerek Tahran yönetimine yönelik suçlamalarda bulunmuşlardır. Haberin devlet televizyonu ve resmi haber ajansında yayınlanmış olması ve bu kurumların bağlı olduğu Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın gelişmeler hakkındaki şüphelerini dile getiren “Şu anda bile Karayılan'ın bizzat kendi ifadesi ile ve görüntüsüyle bir haber yapılabilmemiş değil. İşin içinde bir şeyler var ama henüz açıklayabilmiş veya görebilmiş değiliz”²¹ şeklindeki demeçleri Türkiye ile İran arasında oluşan güvensizlik havasının hangi boyutlara ulaştığını göstermekteydi. İki ülke dışişleri bakanlarının konuya müdahale edip, bu yöndeki bilgilerin doğru olmadığını açıklamalarına rağmen, İran tarafının yakalamış olduğu Karayılan'ı serbest bıraktığına dair spekülasyonların uzun süre devam etmesi, en azından

Türk kamuoyu algısında, Tahran'ı PKK ile mücadelede güvenilen bir ortak olmaktan çıkarıp artık kendisinden şüphe duyulan bir pozisyona getirmişti.²² Bu olay hakkında söz konusu olan haberlerin gerçeği yansıtıp yansıtmadığından daha önemli olan Türkiye'deki İran algısında kısa sürede yaşanan bu değişimdi.

İki ülkenin üst düzey yetkilileri, Türkiye ile İran arasında zaten Füze Kalkanı çerçevesinde yaşanan gerginliğin bu olay nedeniyle daha da büyümesinin önüne geçme konusunda yoğun çaba sarf etmişlerdir. Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz Arıncı'nın açıklamaları kendisine hatırlatıldığında "İstihbarat birimleri açıklamadan inanmamak, temkinli yaklaşmak lazım" ifadeleriyle İran ile ilişkilerin olumsuz etkilenmesine yol açacak tutumlarından kaçınılması yönünde bir tavır göstermiştir.²³ İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi, Ekim ayı içerisinde 24 Türk askerinin PKK tarafından şehit edilmesinin ardından, sorunun çözümüne kesin çözüm bulunması konusundaki girişimler çerçevesinde 21 Ekim 2011 tarihinde gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde Karayılan'ın yakalanıp serbest bırakıldığı iddiaları gazeteciler tarafından tekrar dile getirilince, "İranlılar, Karayılan'ı hiç yakalamadı. Önce yakalayıp sonra serbest bırakmaktan nasıl bir menfaatimiz olabilir? Türk kardeşlerimize yardım etmek için çok iyi bir fırsat olurdu" ifadeleriyle bir kez daha bu iddiaları yalanlamıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu "Türkiye ve İran, PKK ile PJAK arasında fark gözetmemektedir. Özellikle bugünlerde Türkiye ile İran arasındaki dostluğu bozmak için birçok açıklama olabiliyor. Biz bunlara fırsat vermiyoruz" sözleriyle bu tür haberlere itibar edilmemesini istemiştir.²⁴

Söz konusu görüşmeler kapsamında iki ülke dışişleri bakanları Türkiye ile İran arasında PKK/PJAK'a karşı işbirliğinin devam edeceğine de vurgu yaparak, son dönemde yaşanan gerginliklerin güvenlik alanında iki ülke arasında zorunlu olan ortaklığa zarar vermeyeceğini göstermek istemişlerdir. İran Dışişleri Bakanı "Türkiye'nin sorunu bizim sorunumuzdur, bizim sorunumuz Türkiye'nin sorunudur" ifadeleriyle bu ortaklığın altını çizirken, Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türkiye ve İran'ın teröre karşı bütün mekanizmaları çalıştıracaklarını ve iki ülke arasında 14'üncü yüksek düzeyli güvenlik toplantısının en kısa zamanda toplanacağını belirtmiştir: "Biz PKK ve PJAK'ı bölgemizdeki istikrarı, Türk, Kürt, İran halklarını tehdit eden bir odak olarak görüyoruz. PKK ve PJAK'a karşı ortak mücadelemiz devam edecektir. Ortak eylem planı üzerinde birlikte çalışacağız."²⁵

PKK/PJAK ile mücadele konusunda Türkiye ile İran arasında işbirliği yilsonuna kadar yapılan çeşitli toplantılar ve istihbarat paylaşımıyla devam etse de, 2011 yılı genel olarak, Füze Kalkanı gerginliği nedeniyle Ankara ile Tahran arasında sarsılan güven ilişkisinin, iki ülkenin güvenliğine karşı önemli zararlar veren bu silahlı terörist örgüte karşı mücadelede büyük oranda hissedildiği bir yıl olmuş, bu alanda önceki yıllarda söz konusu olan güçlü işbirliği yerini şüphe ve güvensizliğe bırakmıştır.

Ekonomik İlişkiler

2011 yılında Türkiye'nin İran'la ekonomik ilişkilerinde hem olumlu hem de olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Bir yandan iki ülke arasındaki ticaret hacmi 16 milyar doları aşarak tarihinde hiç olmadığı bir seviyeye çıkarken, diğer taraftan İran'a karşı Batılı ülkelerin uyguladığı ekonomik yaptırımlara destek vermesi konusunda Türkiye üzerine özellikle Washington yönetiminden gelen baskılar artmıştır. Komşularıyla ekonomik ilişkileri, ekonomik kalkınma ve güçlü devlet olma yolunda ilerlemenin vazgeçilmez şartlarından biri olarak gören Ankara'nın bu baskılar karşısında direnci zayıflamamış, ancak Füzü Kalkamı nedeniyle yılın özellikle ikinci yarısında oluşan gergin atmosferin de etkisiyle, Türkiye'nin İran'dan satın aldığı doğalgazın fiyatının yüksek olduğu eleştirilerinin giderek arttığı görülmüştür.²⁶

Amerikan yönetimi İran'da gerçekleşen İslam devriminden sonra bu ülkeye karşı uyguladığı izolasyon politikasını değişik araçlarla giderek sertleştirerek devam ettirmekteydi. Bu çerçevede bir yandan BM gibi uluslararası kuruluşlar çatısı altında Tahran yönetimine karşı yaptırım kararları alınmasını sağlayan ABD, diğer yandan da kendi çıkarmış olduğu değişik yasalarla özellikle ekonomik alanda İran'ın sıkıştırılmasını sağlamaya yönelik tedbirler alma peşindeydi. 1996 tarihli "Iran and Libya Sanctions Act" (2006'da Iran Sanctions Act adını aldı) ve 2010 tarihli "Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act" (CISADA) gibi kendi iç hukuku çerçevesinde çıkarmış olduğu düzenlemelerle başka ülkelerin özel ve kamu ekonomik kuruluşlarının da İran ile ekonomik faaliyetlerini engellemek amacıyla bu tür faaliyetlere girecek olan şirketlere yaptırım tehdidinde bulunmaktaydı.²⁷ ABD'nin bu çabaları çerçevesinde, İran ile ekonomik aktiviteleri bulunan ülkelere yönelik baskıları kapsamında Türkiye'nin de sık sık gündeme geldiği ve özellikle doğalgaz alanında Tahran yönetimiyle işbirliğini geliştiren Ankara'ya yönelik eleştiri ve baskılar önceki yıllardaki ilgili makalelerde dile getirilmişti. 2011 yılında ABD'den bu alanda gelen baskıların daha çok bankacılık sektörüne yoğunlaştığı ve Türkiye'de faaliyet gösteren İran Bankası Bank Mellat'ın faaliyetlerinin durdurulması istendiği görülmüştür.²⁸

Washington yönetimi, İran'ın en büyük bankaları arasında yer alan Bank Mellat'ın İran'ın silahlanma çabalarının ve nükleer aktivitelerinin finansmanında önemli yer oynadığını iddia etmekte ve bu bankayı CISADA çerçevesinde yaptırım uygulanacak finans kurumları kapsamında değerlendirmektedir. Nisan ayı sonunda Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunan ABD Hazine Bakanlığı Terörizm ve Finansal İstihbarattan Sorumlu Müsteşar Vekili David Cohen, Bank Mellat'ın Türkiye'deki şubelerinin izole edilmesi gerektiğini ifade etti: "İran konusunda iki önemli adım var. İlki hiçbir Türk bankasının ABD tarafından terörü ve nükleer silahları desteklediği tescillenen İran bankalarından hiçbiri ile önemli işlem içinde olmaması. Bu bağların tamamen kesilmesi İran'ın nükleer ve terör için kaynak yaratamaması açısından çok

önemli. ... Bu nokta Türkiye’de şubeleri bulunan Bank Mellat’ı da kapsıyor. Bu bankanın nükleer silahlanmaya desteği sadece ABD tarafından değil AB, Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerce de tescillendi. Türkiye’deki şubeleri de dahil olmak üzere tamamen izole edilmesi gerekiyor. İkinci nokta ise şu: İran ile herhangi bir mali ilişki bu ülkenin bu ilişkileri şeffaf olmayan faaliyetleri için suiistimal etmesi tehlikesini de birlikte getiriyor. Türk hükümetini bu konuda çok uyanık olmaları konusunda uyardım.”²⁹

Türkiye ziyaretinden yaklaşık iki hafta sonra Bank Mellat konusunda yeni açıklamalarda bulunan David Cohen bu bankayla çalışmaya devam eden Türk bankalarının “İran’ın uluslararası finansal sistemin bütünüyle finans bağlantısını sağlayan bir yol sunduklarını” ileri sürüp bu bankaların “ABD yaptırımlarına maruz kalabilecekleri” tehdidinde bulunmuştur. Cohen ayrıca, Türk hükümeti Bank Mellat’ı kapatsa da kapatmasa da, bu bankanın Türkiye’deki şubeleriyle çalışmaları durumunda Türk bankalarının “CISADA’ya ihlal etme durumu”nun söz konusu olacağını ve bunun tespit edilmesi durumunda “ABD’ye erişimlerini kaybedeceklerini” ifade etmiştir.³⁰

Türkiye’nin İran’la ekonomik ve siyasi ilişkilerinin zayıflatılması amacıyla, daha Cohen’in Türkiye ziyareti öncesinde İsrail’in Haaretz gazetesinde yayınlanan Wikileaks belgeleri aracılığıyla bir baskı kampanyası başlatılmıştı. İsrail Dışişleri’nin Siyasi Araştırmalar Bölümü Direktörü Nimrod Barkan tarafından Fransız yetkililere söylendiği ileri sürülen ifadeleri içeren belgelerde Türkiye, İran konusunda BM Güvenlik Konseyi’nin ve ABD’nin tek taraflı yaptırımlarını ihlal etmekle suçlanmaktaydı. Bank Mellat aracılığıyla, Türk Lirası ve İran Riyali üzerinden ticarete kolaylık sağlayan kararlar almakla suçlanan Türkiye’nin, İran mallarının Avrupa’ya ihracı için yeni limanlar açtığı ve İran silahlarının Türk toprakları üzerinden Suriye’ye sevkiyatına müsaade ettiği de belgelerde Barkan’ın ifadeleri olarak yer almaktaydı.³¹

Amerikan yönetiminden gelen bu baskıların Türkiye’deki yansımalarına bakıldığında, özel sektörün ve hükümetin farklı reaksiyonlar gösterdiği görülür. Kendi kalkınması ve güçlenmesinin en önemli araçlarından biri olarak komşularla ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini gören AKP yönetimi, İran ile ekonomik ilişkilerin daha da artırılarak devam ettirilmesini tercih edip Bank Mellat’ın Türkiye’deki faaliyetlerinin durdurulması talebini reddederken, özel sektör kurumları Amerikan yönetimin tehditlerini ciddiye almış ve Bank Mellat ile ilişkilerini kesmişlerdir. Bank Mellat’ın Türkiye Genel Müdürü Yunus Hürmizi’nin Mayıs ayı ortasında yaptığı “Türk bankalarının ABD’nin baskısıyla kendileriyle ilişkilerini kestiği ve şu anda Türkiye’de çalışamaz durumda oldukları” açıklaması ABD baskısının özel sektör üzerinde ne kadar etkili olduğunu gösteriyordu³²

Ancak Türk hükümetinin bu baskılar karşısında dirençli politikası 2011 yılında da devam etmiştir. Mart ayı sonunda, Güney Kore’de yapılan Nükleer Güvenlik Zirvesi’nin ardından İran’a bir ziyaret gerçekleştiren Başbakan Tay-

yip Erdoğan ile Tahran'da bulunan Enerji Bakanı Taner Yıldız'ın medya mensuplarına yaptığı bir açıklamada "İran'a nükleer programı konusunda baskı yapan ve Ankara'dan sert tavırlar bekleyen Batılı ülkelerin Türkiye'nin İran'a enerji konusundaki bağımlılığını görmezden gelmek istediklerini, ama buna izin veremeyeceklerini ifade etmesi" Türkiye'nin bu konudaki tavrını açıkça göstermekteydi: "Biz ABD ya da AB değiliz. Onların aldıkları kararların hukuku bizi bağlamayacağı açıktır. Elbette biz onlarla uyum içinde hareket etmeye çalışıyoruz. Ama Türkiye enerji tedarikinin büyük bir kısmını İran'dan yapıyor. Doğalgazın yüzde 18'ini İran'dan alıyoruz. Petrol alımımız daha da fazla bir oranda. Bu nedenle bizden İran'a yaptırım konusunda ağır beklentilerin olmaması gerekir. Çünkü bizim önceliğimiz Türkiye'nin ihtiyaçlarıdır."³³

Şubat ayında da Devlet Bakanı Zafer Çağlayan, Diplomasi Muhabirleri Derneği (DMD) ile düzenlenen bir toplantıda "İran'a yaptırım kararı alan ABD'nin kararlarının sadece kendisini bağlayacağı" sözleriyle Washington yönetiminin tek taraflı yaptırım kararlarının Türkiye açısından bir anlam ifade etmediğini, ancak Türkiye'nin, üyesi olduğu BM'nin yaptırım kararlarına ise uyacağını belirtmişti. "Türkiye ile İran arasında ebediyete kadar sürecek olan bir komşuluk ilişkisi bulunduğunu" da sözlerine ekleyen Çağlayan, Türkiye'nin İran'ın avukatlığını yapmak gibi bir göreve ise soyunmadığını vurgulamıştı.³⁴

2011 yılında ABD ve diğer bazı Batı ülkeleri ile İsrail'den gelen baskılara rağmen Türkiye hükümeti, İran ile ekonomik ilişkilerini daha fazla geliştirmenin yollarını aramıştır. Bu çerçevede bir yandan Türk işadamlarının İran'daki yatırımlarının artırılması teşvik edilirken bir yandan da İran ile ticaretin artırılması konusunda çaba sarf edilmiştir. Bu çerçevede Nisan ayı ortasında Kapıköy-Razi Gümrük Kapısı'nın transit ulaşımına açılması iki ülke arasındaki ticaretin kolaylaştırılması açısından önemli bir gelişme olmuştur. Bu açılış için düzenlenen törene iki ülke Dışişleri Bakanları Davutoğlu ve Salihî'nin yanında Devlet Bakanı Hayati Yazıcı ve İran Cumhurbaşkanı İkinci Yardımcısı Ali Aga Muhammedi de katılmıştır.³⁵ Törende konuşan Dışişleri Bakanı Davutoğlu, "8 yıldır dış politikada uyguladığımız temel prensip, dostlukları derinleştirmek, kardeşliği yoğunlaştırmak ve artırmaktır. Bunun için komşularla 'sıfır sorun politikası' dedik. Onun için gümrük kapılarına bizim için duvar değil kardeşlik kapıları dedik. Bütün komşularımızla özellikle İran ile tüm kapıları dostluk ve kardeşlik kapısı yapacağız dedik. Kapıköy'ün açılması ile temel ilkeler bir kez daha hayata geçmiş oldu" ifadelerini kullanırken, İran Dışişleri Bakanı Salihî de, dünya üzerinde Türkiye ile İran kadar kültür, ırk, dil ve renk bakımından birbirine yakın başka iki ülkenin olmadığını ifade ederek, iki ülke arasında açılan sınır kapısının kültürel ilişkileri ve ticareti artırmaya bir vesile olacağını dile getirmiştir.³⁶

Türkiye ile İran arasındaki ticaretin yapısına bakıldığında, 2011 yılında Türkiye'nin hem ihracatında hem de ithalatında büyük bir artışın söz konusu

olduğu görülür. Türkiye'nin İran'a ihracatı 2011 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık olarak yüzde 18'lik bir artışla 3 milyar 589 milyon dolara çıkarken, bu ülkeden yaptığı ithalat çok daha fazla yükselmiş, yüzde 63'lük bir artışla 12 milyar 461 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalattaki büyük artışta Türkiye'nin İran'dan satın aldığı petrol ve doğalgazın fiyatlarındaki aşırı yükselmenin de önemli rol oynadığını ifade etmek gerekir. Çünkü petrol ve petrol ürünlerinin Türkiye'nin İran'dan ithalatında yüzde 88'lik bir oranla çok yüksek bir paya sahip olduğu görülmektedir. Buna karşılık Türkiye'nin İran'a ihracatının büyük bir çeşitlilik arz ettiği, demir-çelikten motorlu taşıtlara, elektrikli makinalardan mobilya ve ağaç ürünlerine kadar uzanan çok çeşitli ihracat kalemlerinden oluştuğu görülmektedir.

**Türkiye'nin İran ile Ticaretinde En Fazla Öne Çıkan Ürün Grupları
(2011-)\$³⁷**

Ürün Grupları	İhracat	İthalat
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları	8.671.086	11.020.137.572
Organik kimyasal müstahsallar	19.604.269	100.177.980
Plastik ve plastikten mamul eşya	225.042.846	457.346.992
Ağaç ve ağaçtan mamul eşya, odun kömürü	190.285.676	141.624
Sentetik ve suni devamsız lifler	100.620.017	4.204.030
Demir ve çelik	451.713.101	30.780.440
Demir veya çelikten eşya	165.661.992	1.831.919
Bakır ve bakırdan eşya	10.560.640	477.834.124
Kazan makina ve cihazlar, aletler, parçaları	641.280.825	8.851.062
Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	194.731.894	3.405.185
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	188.101.030	9.190.092
Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar	116.345.426	420.587
Diğer Ürünler	1.367.075.000	347.173.000
Toplam	3.589.695.030	12.461.494.631

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

2011 yılında Türkiye'nin İran ile ticaretinde yaşanan bu artışa benzer şekilde diğer Ortadoğu ülkeleriyle ticaretinde de önemli bir artış söz konusu olmuştur. Ankara'nın dış politikasında Ortadoğu'ya eskiye oranla daha fazla önem vermesine paralel olarak bu bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini geliştirmesi sonucu, 2011 yılında bir önceki yıla göre Türkiye'nin Ortadoğu ile yaptığı ticaret yaklaşık olarak yüzde üçte birlik bir artış göstermiştir. 2010'da bu bölge ülkeleriyle 36,3 milyar dolar olan dış ticaret hacmi 2011 yılında 48,3 milyar dolara çıkmıştır. 2000 yılıyla bir karşılaştırma yapıldığında ise Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'nin dış ticaretindeki payındaki artışın sekiz kat civarında olduğu görülür. 2000 yılında Türkiye Ortadoğulu komşularıyla sadece 5,9 milyar dolarlık bir ticaret hacmine sahiptir.

Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleriyle Ticareti (\$)

Yıl	İhracat Dolar	İthalat Dolar
2011	27.936.585.545	20.439.374.796
2010	23.294.872.805	13.010.827.844
2009	19.192.807.969	7.133.985.404
2008	25.430.394.735	13.145.163.873
2007	15.081.321.752	10.148.759.866
2006	11.315.750.685	8.640.862.078
2005	10.184.229.880	6.066.416.509
2004	7.921.283.830	4.268.767.253
2003	5.464.809.574	3.466.136.941
2002	3.439.788.521	2.321.236.585
2001	3.261.099.106	3.016.496.104
2000	2.572.845.771	3.373.163.217

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Bu büyük artışa rağmen Ortadoğu'nun Türkiye'nin toplam dış ticaretindeki payı 2011 yılında ancak yüzde 12,8 düzeyine kadar çıkabilmiştir. 2000 yılındaki yüzde 7,2'lik oran ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin dış ticaretinde Ortadoğu ülkelerinin payında önemli bir artış gerçekleştiği söylenebilir de, örneğin Avrupa Birliği (AB) ile karşılaştırıldığında halen daha Ortadoğu ile ekonomik ilişkilerin olması gerekenin çok altında olduğunu vurgulamak gerekir. AB ülkelerinin 2011'de Türkiye'nin toplam dış ticaretindeki payı yüzde 40,8'lik oranla Ortadoğu'nun yaklaşık üç katı düzeyinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Ortadoğu ve AB ile Ticaretinin Karşılaştırılması (milyon \$)

	2000				2011			
	<i>İhracat</i>	<i>İthalat</i>	<i>Toplam</i>	%	<i>İhracat</i>	<i>İthalat</i>	<i>Toplam</i>	%
AB	15.664	28.526	44.190	53,7	62.347	91.128	153.475	40,8
Ortadoğu	2.572	3.373	5.945	7,2	27.936	20.439	48.375	12,8
Toplam	27.774	54.502	82.276		134.906	240.841	375.747	

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Notlar

- 1 "İranlı yetkili: Türkiye çifte standart yapıyor", *Hürriyet*, 25 Eylül 2011.
- 2 "Türkiye hakkında sorumsuzca açıklama yapanları uyardık", *Hürriyet*, 14 Aralık 2012.
- 3 "NATO's leaders decided to develop a Missile Defence capability to protect NATO's populations and territories in Europe against ballistic missile attacks", "Allied leaders agree on NATO Missile Defence system", 20 Kasım 2010, <http://www.nato.int/cps/en/...>
- 4 Hakan Albayrak, "Füze Kalkanı ve Davutoğlu'nun Beyanata", *Yeni Şafak*, 18 Ekim 2010.
- 5 "Dezenformasyon rahatsız edici", *Hürriyet*, 20 Eylül 2011.
- 6 "NATO'nun kalkanı İsrail'i kurtarmaz", *Gazete Habertürk*, 26 Eylül 2011.
- 7 Amerikan Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın Temmuz ayında Türkiye'ye yaptığı ziyaretin ana gündem maddesinin Füze Kalkanı çerçevesinde Türkiye'ye konuşlandırılacak erken uyarı sistemleri konusundaki anlaşmazlıkların çözülmesi olduğu ifade edilmiştir. "Ankara'ya boşuna gitmemiş", *Hürriyet*, 3 Eylül 2011.
- 8 "İran'dan Füze Kalkanı tepkisi", *Yeni Şafak*, 6 Eylül 2011.
- 9 "İran Savunma Bakanı'ndan Türkiye'ye füze kalkanı tepkisi", *Hürriyet*, 7 Eylül 2011.
- 10 "İran, Türkiye'yi gerilime yol açmakla suçladı", *Yeni Şafak*, 9 Eylül 2011.
- 11 "Ahmedinejad'dan Türkiye'ye füze kalkanı tepkisi", *Hürriyet*, 9 Eylül 2011.
- 12 "Dezenformasyon rahatsız edici", *Hürriyet*, 20 Eylül 2011.
- 13 "İsrail Kalkanı demek saptırmadır", *Yeni Şafak*, 6 Ekim 2011.
- 14 "Türkiye acı deneyimlerden ders çıkarmalı", *Hürriyet*, 10 Ekim 2011.
- 15 "İran'dan Türkiye'deki radar üssünü vurma tehdidi", *Zaman*, 26 Kasım 2011.
- 16 "Saldırı halinde Türkiye'yi kesinlikle vururuz", *Yeni Şafak*, 11 Aralık 2011.
- 17 "Ankara, tehditler için İran'dan izahat istedi", *Zaman*, 14 Aralık 2011.
- 18 "Sorumsuzca açıklama yapanları uyardık", *Yeni Şafak*, 15 Aralık 2011.
- 19 "Türkiye hakkında sorumsuzca açıklama yapanları uyardık", *Hürriyet*, 14 Aralık 2011.
- 20 Amerikan Senatosu'nun bazı Cumhuriyetçi üyelerinin Füze Savunma Sistemi çerçevesinde Türkiye'ye kurulması planlanan üssün, "İsrail ile kötü ve İran ile iyi ilişkilere sahip" Türkiye yerine Gürcistan ya da başka bir ülkeye kurulması gerektiğini istemeleri, Türkiye'nin "eksen kayması" tartışmaları çerçevesinde Batıdan ne kadar uzaklaştığını göstermekteydi. "Cumhuriyetçi Parti'den 'radar sistemi' uyarısı", *Hürriyet*, 13 Temmuz 2011; "Füze Kalkanı Türkiye'ye değil Gürcistan'a yerleştirilsin", *Hürriyet*, 7 Şubat 2011.
- 21 "Arınç: Karayılan konusu meçhul", *Vatan*, 23 Ağustos 2011.
- 22 Bu konuda İran'ı suçlayan haberlere örnek olarak ayrıca bkz. Abdülkadir Selvi, "Yakalan Karayılan Urumiye'ye götürülmüş", *Yeni Şafak*, 11 Ekim 2011.
- 23 "Arınç, Karayılan açıklamasını yalanladı", *Haber7*, 11 Ekim 2011.
- 24 "Ankara ile Tahrân'dan PKK'ya karşı büyük işbirliği", *Hürriyet*, 21 Ekim 2011.
- 25 "Karayılan'ı yakalamadık", *Hürriyet*, 22 Ekim 2011.
- 26 Enerji Bakanı Taner Yıldız'ın 31 Mayıs'ta bir televizyon kanalına yaptığı açıklama Türkiye'nin bu konudaki memnuniyetsizliğini göstermekteydi: "Çok ciddi bir aldatmaca var orada. Bu anlaşmayı bizden önceki hükümetler yaptı. Anlaşmayı değiştirmek için teklifte bulunduk ama olmadı. Aynı anlaşma Rusya ve Azerbaycan'la da var. 2014 yılına kadar parası ödenip de almadığımız gaz kalmayacak.", *Ayin Tarihi*, Mayıs 2011, <http://www.byegm.gov.tr/ayin-tarihi2...>